

Universal Journal of Theology

e-ISSN: 1304-6535

Cilt/Volume: 7, Sayı/Issue: 2, Yıl/Year: 2022 (Aralık/December)

İsmet Eşmeli, *Dinlerde Kutsal Kişi Fenomeni*

Ankara: İlahiyat Yayınları, 2020, 242 sayfa.

Değerlendiren/Reviewed By

Sena Sultan TOPAL

Yüksek Lisans Öğrencisi, Pamukkale Üniversitesi, İslami İlimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Dinler Tarihi Bilim Dalı

Graduate Student, Pamukkale University, Institute of Islamic Studies, Philosophy and Religion Sciences, Department of History of Religions, Denizli /Turkey

senasultantopal.sst@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0003-4838-5627>

Makale Bilgisi – Article Information

Makale Türü/Article Type: Kitap Değerlendirmesi / Book Review

Geliş Tarihi/Date Received: 08/11/2022

Kabul Tarihi/Date Accepted: 30/11/2022

Yayın Tarihi/Date Published: 31/12/2022

İsmet EŞMELİ, *Dinlerde Kutsal Kişi Fenomeni*, Ankara: İlahiyat Yayınları, 2020, 242 sayfa.

Kutsal, bütünüyle öteki, açıklanamaz ve ifade edilemez olan bir sırdır Rudolf Otto'ya göre. Mircea Eliade'ye göre inanan insan için yaşam kaynağıdır, olağanüstüdür, dokunulmaması ve karşı çıkılmaması gerektirir. Seyyid Hüseyin Nasr'a göre ise değişmez ve ebedi olan Hakikat'tir.

Tarih boyunca hem kendini hem de kendi dışındaki güçleri anlamlandırma çabası içerisinde olan insanoğlu da kutsalı farklı şekillerde tanımlamış ve algulamıştır. Duyu organlarının dışında bir alana hitap ettiği için insan kutsalı anlamak amacıyla onu kendi dünyasına çekerek yorumlamıştır. Bazen de kutsal varlık kendisini seçmiş olduğu vasıtalarla insanlara ifşa etmiştir. Her ne şekilde olursa olsun neredeyse tüm dinler kutsal anlayışı vasıtasıyla insana varlığı ve hayatı açıklamayı amaç edinmişlerdir.

Bu alanda yazılmış eserlerden biri olarak İsmet Eşmeli'nin *Dinlerde Kutsal Kişi Fenomeni* adlı kitabı karşımıza çıkmaktadır. Eşmeli Yahudilik, Hıristiyanlık, Halk İnanışları gibi konularda akademik çalışmalar yapmış bir isimdir. Halen Pamukkale Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

Kutsalı anlamak, dini ve insanı anlamaktır; insanı anlamak, dini ve kutsalı anlamaktır diyen yazar, kutsal kişiler fenomeni özelinde yapmış olduğu çalışmada bu konuda yapılmış çalışmalardan farklı olarak kutsal kişileri dinlere göre değil kutsal oluşlarının kaynağına ve niteliklerine göre ele almıştır.

Söz konusu eser, önsöz ve sonuç bölümleri dışında bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Girişte din ve kutsala dair açıklamalara yer verilmiştir. Bunun yanında konuyla alakalı yapılan çalışmalar kısaca zikredilmiştir. Birinci bölümde kutsal ve kutsallıkla ilgili bilgilere yer verilmiş, ikinci bölümde ise dinlerde kutsal kişi fenomeni incelenmiştir. Giriş kısmında yazar bu çalışmayı neden kaleme aldığını şöyle ifade etmektedir:

*"Kutsal kişileri, dinlere göre ayırmaksızın kutsal oluşlarının kaynağı ve niteliklerine göre bir ayırım yaparak incelemeyi ve konuya bu şekilde yeni bir bakış açısı kazandırmaya çalıştık."*¹

Eşmeli, bunu yaparken ele alınan kutsal kişinin söz konusu dini gelenek çerçevesinde ve bu geleneğin dindarlarının algısıyla değerlendirilmeye çalışılacağını da belirtmektedir.

Kutsal ve kutsallık kavramlarının farklı zaviyelerden ele alındığı birinci bölüm, iki temel başlıkta ele alınmaktadır. Bu bölümdeki ilk başlık kutsalı konu edinmektedir. Yedi alt başlıkta ele alınan bu bölümde kutsalın ne anlama geldiği farklı açılardan incelenmektedir. Öncelikle kelime ve terim anlamları değerlendirilip sonra da dinlerin ve bazı araştırmacıların kutsal anlayışına yer verilmiştir. Ardından kutsalın kaynağı, bazı dinlere göre kutsal,

¹ İsmet Eşmeli, *Dinlerde Kutsal Kişi Fenomeni*, (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2020), 19.

kutsalın özellikleri ve yansımaları açıklanmıştır. Sözlükte “*güçlü bir dini saygı uyandıran, tapınılacak veya yolunda can verilecek derecede sevilen, dokunulmaması ve karışı çıkılmaması gereken*” anlamlarıyla ifade edilen kutsalın birinci kaynağı dindir. Dinin kutsal metinleri ve öğretileri tarafından kutsallık atfedilen varlıklar kutsal kabul edilir. İkinci kaynağı ise toplum normlarıdır. Çaput bağlanan ağacın zamanla insanlar tarafından kutsal kabul edilmesi örneğinde olduğu gibi kutsal kaynağını toplumdaki alabilir. Kutsalın kaynağı bir bakıma dinlerin kaynağıyla ilişkili olduğu için Eşmeli, kutsalın kaynağını dinlerin kaynağına dair yaklaşımlar aracılığıyla açıklayacağını ifade etmiştir. (s. 40) Animizm, totemizm gibi dinin kaynağını evrim olarak ele alan yaklaşımlarla kutsalın kaynağı Tanrı’dır diyen vahiy temelli yaklaşım olmak üzere dinin iki temel kaynağı vardır. Vahiy temelli anlayışa göre dinin kaynağı Tanrı’dır. Ancak diğer iki dinden farklı olarak Hıristiyanlıkta Tanrı Baba’nın yanında İsa da kutsalın kaynağı olarak kabul edilmektedir. Kutsal, insan algısının üzerinde olmasından dolayı ancak şahıs, mekân, zaman ve nesnede mevcudiyet kazanarak insanın algı seviyesine ulaşabilmektedir. (s. 52)

Bölümdeki diğer başlık ise kutsallıktır. Kelime ve terim anlamları açıklandıktan sonra kutsallık derecesindeki değişim ve kutsallık kazanma konuları ele alınmıştır. Bir varlığın kutsallığı bizzat kendisinden olabileceği gibi kutsal bir varlık vasıtasıyla da kutsallık kazanabilir. Böyle durumlarda kutsallığın kaybindan değil yalnızca artmasından ve eksilmesinden söz edilebilir. Bunun yanında kutsallığı kendinden olmayan kutsallar için kutsallık kaybı söz konusu olabilir. Zamanın, mekânın ve nesnenin kutsallık kazanmasından sonra kutsallık kazanmanın son alt başlığı olarak kişinin kutsallık kazanmasından bahsedilmekte ve kitabın da asıl konusunu teşkil eden dinlerde kutsal kişi fenomeni başlıklı ikinci bölüme geçilmektedir.

İkinci bölümde kutsal kişiler üç başlık altında ele alınmaktadır. Tanrısal Nitelikli Kutsal Kişiler başlıklı birinci bölüm beş farklı kutsal kişiyi konu edinir. Bunlardan ilki Hıristiyanlarca Tanrı olarak kabul edilen İsa Mesih’tir. Yaşamının diğer dönemlerine kıyasla doğumu, çarmıha gerilmesi, dirilmesi ve göğe yükselmesi İsa hakkındaki tartışmaların odağını oluşturur. Yahudiler tarafından sahte mesih olarak, Müslümanlar tarafından ise peygamber olarak kabul edilen İsa, Hıristiyanlıkta tanrısal bir kimliğe bürünmüştür. Hıristiyanlar kendi içlerinde de İsa’nın mahiyeti konusunda tartışmalar yaşasalar da önce Pavlus’un Kristoloji anlayışı ardından da bu doğrultuda alınan konsil kararlarıyla günümüz Hıristiyanlığının İsa anlayışı şekillenmiştir.

Konu edilen ikinci kutsal kişi avatardır. Avatar Hinduizm’de Tanrı Vişnu’nun bozulan düzeni yeniden sağlamak amacıyla insan ya da hayvan şeklinde yeryüzüne inişini ifade eden bir kavramdır. Avatarların sayısı hakkında farklı görüşler olmakla birlikte genel görüşe göre Vişnu’nun on avatarı olduğu kabul edilmiştir diyerek yazar bu on avatar hakkında detaylı bilgi vermiştir. (s. 104) Bu avatarlar sırasıyla balık, kaplumbağa, yaban domuzu, aslan-

insan, cüce, baltalı Rama, Rama, Krişna, Buda ve Kalki'dir. Vişnu'nun doku-zuncu avatarı olan Buda'nın farklı bir başlıkta ele alınacağını söyleyerek yazar, bu bölümde Buda hakkında bilgiye yer vermemiştir.

Üçüncü kutsal kişi tirthankaradır. Caynizm'deki kurtarıcı anlayışını ifade eden tirthankara kelimesi toplumu bulunduğu kötü durumdan kurtarmak için belli dönemlerde ortaya çıkan tanrısal şahsiyetleri ifade eder. Döngüsel bir zaman algısına sahip olan bu dinde çöküş dönemlerinin sonunda tirthankaralar ortaya çıkar ve düzeni sağlar. Bu şekilde yirmi dört tirthankaranın olduğu kabul edilmektedir. Bu yirmi dört tirthankaranın bir kısmı hakkında bilgi verilirken bir kısmı yalnızca ilgili sayfadaki dipnotta ismen zikredilmekle yetinilmiştir.

Bir diğer kutsal kişi Buddha/Buda'dır. "Uyanmış, idrak etmiş, bilinçlenmiş" anlamlarına gelen Buda kelimesi özelde Budizm'in kurucusu kabul edilen Siddharta Gautama için kullanılsa da Buda olarak adlandırılan başka figürler de bulunmaktadır. (s. 130) Bu bölümde üç farklı Buda çeşidinden bahsedilmekte ardından dönemlere göre ayrılmış yedi Buda hakkında bilgi verilmektedir. İnsanların acı ve ıstıraptan kurtulması için Tanrılar âleminde gelerek insan şekline bürünen Siddharta Gautama, insanlara rehberlik yapıp kendisi de kurtulmuş bir şekilde tanrılar âlemine geri dönmüş olan kutsal bir şahsiyettir ve gelmiş olan son Buda'dır. Siddharta Gautama'nın hayatından bahsedildikten sonra kurtarıcı olarak beklenen Maitreya adlı Buda'dan bahsedilir.

Beşinci ve son kutsal kişi olan Guru alt başlığında ise Hinduizm ve Sihizm'de gurunun nasıl algılandığına dair bilgilere yer verilmiştir. Sihizm'in temel öğretilerinden olan gurular Tanrı'nın lütfunu kazanmış, olağanüstü özelliklere sahip kutsal rehberlerdir. İlk guru ve aynı zamanda Sih dininin kurucusu olan Nanak hakkında bilgiler de bu bölümde yer almaktadır.

Beşeri Nitelikli Kutsal Kişiler başlıklı ikinci bölümde ise yazar kutsal kişileri kutsallıklarının kaynağına göre ayırmış, vehbi yolla ve kesbi yolla kutsal olanlar üzere bölümü iki alt başlıkta ele almıştır. Vehbi yolla kutsal olan kişiler kutsallıklarını Tanrı'dan alan kişilerdir. Yazar daha ziyade kutsallıklarında etkili olan unsurlardan bahsedeceğini ifade ederek Hz. Âdem, Hz. Musa ve Hz. Muhammed hakkında bilgilere yer vermiştir. Ardından peygamberler dışında kutsal kabul edilen Mecusiliğin kurucusu Zerdüş, Harun soyundan gelen din adamları kohenler, Yahudilere göre peygamberlere yardımcı olması için görevlendirilen hakimler ve krallar ve Hz. Peygamber'in torunları Hasan ve Hüseyin'in soyundan gelenleri ifade etmek için kullanılan seyyidler ve şerifler açıklanmıştır.

Kendi eylemleri, bilgi düzeyleri ve kutsal ile olan bağları neticesinde kutsiyet atfedilen kişiler kesbi yolla kutsal olan kişilerdir. Vehbi yolla kutsal olanlardan sonra gelen bu bölümde peygamberlerle farkı kendi gayretleriyle bu

konuma gelmek olan rişiler, kendilerini geliştirerek daha üst düzey bir maneviyata ulaşan Sannyasinler ve Sadhular Hinduizm’de var olan önemli şahsiyetler olarak ele alınmıştır. Yahudi toplumunda önemli yeri olan rabbi, haham ve sofer unvanlarının anlamı ve neden kutsal kabul edildiklerinden bahsedilmiştir. İsa’nın yardımcıları anlamına gelen havari kelimesi açıklanmış, on iki kişiye havari denilmesinin sebepleri hakkında görüşlere yer verilmiş ve havari olma şartlarından bahsedilmiştir. Diğer havariler hakkında detaylı bilgi vermenin konunun dağılmasına sebep olacağı gerekçesiyle yalnızca Hıristiyanlığın mimarı olarak kabul edilen Pavlus’a kısaca değinmekte fayda görüldüğü ifade edilmiştir. (s. 182) Kilise tarafından yüceltilen aziz ve azizeler kelime anlamları ve aziz/azize olma şartları açısından incelenmiştir. Bir diğer önemli Hıristiyan unvanı olan, Yahudilik ve İslamiyet’in aksine Hıristiyanlıkta yer alan din adamları grubu olan ruhbanlıktan bahsedildikten sonra son olarak İslamiyet’te var olan sahabe ve veli kavramlarından ve bunlar hakkındaki bilgilerden bahsedilip bir sonraki bölümün üçüncü ve son başlığı olan Vehmi Yolla Kutsal Olduğunu Söyleyen Kişiler bahsine geçilmektedir.

Vehmi yolla kutsal olan kişilerden yalnızca ön planda olanlarının esere dahil edilmesinin daha uygun görüldüğü Eşmeli tarafından ifade edilerek şaman, mesih ve şeyh hakkında bilgiler verilmiştir. Şaman başlığında Türklerin eski dininin şamanizm olduğu konusunda birçok araştırma olduğu belirtilecek konunun dağılmaması için bu tartışmalara yer verilmeyeceği ifade edilmiştir. (s.203) Şaman olmanın şartları, şamanların özellikleri ve fonksiyonlarına da yer verilmiştir. Neredeyse tüm dini geleneklerde bulunan kurtarıcı anlayışı tek tek ele alınmak yerine belli başlı dinlerde bulunan kurtarıcı figürleri hakkında bilgilere yer verilmiştir. İslam’da kurtarıcı anlayışı konusunda yapılan tartışmalara yer verilmeden kurtarıcının özellikleri ve kurtarıcı olduklarını iddia eden kişiler anlatılmıştır. Şeyhin kelime anlamı, şeyhte bulunması gereken özellikler, tarih boyunca şeyh olduğunu iddia eden kişilerin var olması işlenmiştir. Bunun yanında falcı, büyücü gibi kişilerin varlığı Diğer Kutsal Kişiler başlığında kısaca zikredilmiş ve bölüm böylece tamamlanmıştır.

Sonuç kısmında yazar, kitabın kısa bir özetini yaptıktan sonra kutsalın insansız, insanın da kutsalsız olamayacağını ifade eder. Eserde yapılan sınıflandırmanın farklı bir şekilde de olabileceğini söyleyen İsmet Eşmeli kutsal kişilerin kutsallıklarının kaynağı ve mahiyeti açısından bu tür bir sınıflandırmanın daha iyi olacağını ifade eder. Eşmeli son söz olarak şunu söylemektedir: “Kutsalı anlamak dini ve insanı anlamaktır, insanı anlamak dini ve kutsalı anlamaktır.”

Dinlerde kutsal kişiler konusunda yazılmış olan bu eserin sade ve anlaşılır bir dile sahip olduğunu söylemek mümkündür. Bununla beraber çalışmada var olan cümle hataları akıcılığı zaman zaman bozmaktadır. Bu duruma şu cümle örnek verilebilir:

“Özellikle on dokuzuncu yüzyıldan itibaren gezginlerin, kâşiflerin ve halkın “kâhin, büyüücü, rahip, sağaltıcı, hekim” gibi kavramları da kapsayacak şekilde şaman kelimesi kullanılmaya başlanmıştır.”²

Cümledeki hatanın “gezginlerin, kâşiflerin ve halkın” ifadesi “gezginler, kâşifler ve halk tarafından” ifadesiyle değiştirilirse giderilmiş olacağını düşünüyoruz.

Dikkati çeken bir diğer husus pek çok yerde bulunan imla hatalarıdır. Bunlardan yalnızca birkaç tanesini burada zikretmenin yeterli olacağını düşünüyoruz. Bunlara örnek olarak; s.98’de Hıristiyan” yerine “Hıristyan”, s.90’da “grup” yerine “gurup”, s.116’da “Yaramazlık” yerine “Yyaramazlık”, s.136’da “hususlardan” yerine “husulardan” yazılması verilebilir. Bu hataların bir sonraki baskıda düzeltilmesi uygun olacaktır. Bunun yanında sf.101’de Tanrı Vişnu’nun sekiz avatarı olduğu bilinmektedir denilirken sf.104’te avatar sayısı hakkında Hinduizm’de farklı sayıların zikredildiği ancak genel kabule göre on avatarının olduğu ifade edilmekte ve on avatar görüşü kabul edilerek bu avatarlar hakkında bilgi verilmektedir. Bu durumun çelişki oluşturmaması için gerekli düzenlemenin yapılmasının doğru olacağı kanaatindeyiz. Kitapta olumsuz olarak değerlendirilebilecek bir diğer mesele ise dinlerin temel kaynaklarına inilmemesi olarak görülebilir.

İncelemiş olduğumuz çalışma Dinler Tarihi adlı eserde Durmuş Arık’ın “Kutsal Kişi” başlıklı bölüm çalışmasından sonra kutsal kişileri derleyen ilk kitap olması açısından önemlidir. Ayrıca yazarın tercih ettiği sınıflama yöntemi de esere farklı bir bakış açısı kazandırması bakımından bir ilk olarak değerlendirilebilir. Zira Durmuş Arık konuyu dinlere göre ele almışken İsmet Eşmeli kutsal kişileri kutsal oluşlarının kaynağına ve niteliğine göre sınıflandırmayı tercih etmiştir. Yazarın var olan bilgileri olduğu gibi aktarması objektif bir çalışma ortaya koymasını sağlamıştır. Bir başka olumlu özellik olarak okuyucuya kolaylık sağlaması açısından kaynakça bölümünden sonra eklenen dizin bölümünün varlığını söyleyebiliriz. Hem anlaşılır bir dile sahip olduğu için hem de kutsal kişileri derleyen genel bir bakış kazandırdığı için kitabı kutsal kişiler konusuna ilgi duyan herkese tavsiye edebiliriz.

² İsmet Eşmeli, *Dinlerde Kutsal Kişi Fenomeni*, (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2020), 202.